

IMELDA VEDRICKAITĖ

Algirdo Jeronimo Landsbergio archyvas Kaune

Virginija Babonaitė-Paplauskienė, *Kelionė į Algirdo Landsbergio kelionę: Archyvai*, Kaunas: Naujasis lankas, 2014, ISBN 978-9955-03-871-9

Algirdo Landsbergio šeima Lietuvai padovanojo rašytojo rankraščius ir biblioteką. Egzodo rašytojų rankraščių susigrąžinimui aktyviai tarpininkauja Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išeivijos literatūros skyrius. Jo vedėjos Virginijos Babonaitės-Paplauskienės rūpesčiu ir sutelktinėmis Algirdo Landsbergio šeimos bei geradarių pajėgomis pernai, ruošiantis paminėti 90-ąjį jo gimtadienį, buvo publikuotas Babonaitės-Paplauskienės sudarytas šio archyvo fotografuotų fragmentų rinkinys bei Landsbergio archyvą pristatanti studija *Kelionė į Algirdo Landsbergio į kelionę*¹.

Gyvenant sienų ir ideologijų nevaržomu kultūrinės apykaitos režimu, kai andainykštės geležine uždanga padalinto pasaulio vertės kinta, tenka sudvejojti, ar išties mes pajėgūs pasitikti-suvokti šių rankraščių vertę. Ar jie dar žadina visuomenės domėjimąsi, veikia mūsų savimone, ir, jei taip, tai ar apeiginis apvalių datų paskatintas atminties gaivinimas išties yra svarbus bent kiek platesnei auditorijai, ar literatūros tyrinėtojai geba jį padaryti svarbų? Paties Landsbergio žodžiais tariant, ar „Jie“ ir „Mes“ išties jau tapo „sudėtingais ‚MES‘“ (p. 137). Į tai geriausiai atsakytų tikėtinas Algirdo Landsbergio raštų leidimas. Lietuvoje 1992 m. išleistas tik romanas ir novelės *Kelionės muzika*, sukurti du spektakliai (*Penki stulpai turgaus aikštėje* Kauno dramos teatre 1986 m., *Idioto pasaka* Panevėžio J. Miltonio dramos teatre 1996 m.). Pačiam rašytojui gauti vizą į Lietuvą tepavyko 1991-ųjų gruodį, iki tol jis laikytas režimui pavojingu dėl atkaklių pastangų JAV skleisti TSRS pavergtų tautų kultūrą ir tarp pasaulio šviesuolių formuoti viešąją nuomonę apie Lietuvos okupaciją. Tai Landsbergio veikla PEN klube, darbas „Amerikos balso“ ir „Laisvosios Europos“ radijuje, Pavergtųjų

---

1 Virginija Babonaitė-Paplauskienė, *Kelionė į Algirdo Landsbergio kelionę: Archyvai*, Kaunas: Naujasis lankas, 2014. Toliau cituojant iš šio leidinio skliaustuose nurodomas puslapio numeris.

Europos Tautų Seime, publikacijos Amerikos spaudoje politinėmis ir kultūrinėmis temomis – *Christian Science Monitor*, *Film Culture*, *World Authors*, *Books Abroad* (*World Literature Today*, Oklahomos universitetas), *Literary Review*, *Baltic drama*, *Baltic Literature and Linguistics*, *Cinema TV Digest*, minėtinas įvadas knygai *The Lithuanian Short Story: Fifty Years* (1977), į anglų kalbą išverstos dvi antologijos – lietuvių poezijos (*The Green Oak*, 1962) ir lietuvių dainų (*The Green Linden*, 1964). Iš Landsbergio laiško Kaziui Bradūnui sužinome, kad *The Green Linden* buvo įtraukta į Harvardo universiteto lyginamosios literatūros kurso „Įvadas į tautosaką“ privalomų perskaityti knygų sąrašą šalia J. G. Frazerio *The Golden Bough* ir B. Malinowskio *Magic, Science and Religion* (p. 91). TSRS nepageidaujamos personas statusą Landsbergiui pelnė jo kūryboje akcentuota lietuvių dvasinės laisvės kaina (drama *Penki stulpai turgaus aikštėje*, suvaidinta ne tik lietuvių teatruose, bet ir angliškai „New York Gate“, „Chicago’s Community“, „New Canadian“, „Southern Illinois University“ teatruose). Rašytojas į Lietuvą vyko, jo žodžiais tariant, kelis dešimtmečius:

Ir taip net ir Atgimimui įsiliepsnojus, likau užrakintas „juoduos sąrašuos“. Man nedavė vizos prisijungt prie jūsų „dainuojančios revoliucijos“, neleido drauge su jumis pasivažinėti dviračiais per blokadą, ir dar šį rugpjūtį – prieš pat išganingą perversmo bandymą – atsakymas iš Maskvos savo ambasadai Vašingtone buvo vienas žodis – NIET. Pagaliau vizą man išdavė nepriklausomos Lietuvos konsulas New Yorke. Atsiradau jūsų triumfuojančioje revoliucijoje, prieštaravimų plėšomoje nepriklausomybėje... (p. 160)

Landsbergio kūrybą po Jono Lankučio *Lietuvių egzodo dramaturgija: 1940–1990* (1995) tyrinėjo Ingrida Ruchlevičienė, kol kas vienintelė atlikusi visos publikuotos rašytojo kūrybos analizę, Aušra Martišiūtė, tyrinėjusi Landsbergio dramas, Dalia Kuizininė, apibendrinusi žurnalo *Žvilgsniai* dalyvių kūrybą DP stovyklų Vokietijoje laiku, Vaidas Šeferis, tyrinėjęs Landsbergio kūrybos vakarietiškuosius kontekstus². Babonaitės-Paplauskienės studija prisideda prie šių

2 Ingrida Ruchlevičienė, „Vakarietiškos kultūros apsupty“, *Darbai ir dienos*, t. 43, 2005, p. 67–117; Dalia Kuizininė, „Rezistencijos tema Alg. Landsbergio, V. Alanto ir V. Ramono kūryboje“, <http://genocid.lt/Leidyba/7/dalia7.htm> (žiūrėta 2015 05 13); Dalia Kuizininė, įvadinis straipsnis „Po ekspresyvosios dinamikos ženklų“, in: *Modernioji lietuvių egzilio proza*, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 7–22; Aušros Martišiūtės pranešimas LLTI konferencijoje „Išėjusiems atminti“ 2014 10 16 „Visas pasaulis laukia maņęs: Algirdo Landsbergio draminių

tyrinėjimų naujos archyvinės medžiagos peržiūrėjimu ir jos sugrupavimu pagal rašytojo gyvenimo datas bei platesnio konteksto komentarais. Šiai studijai-gidui į Landsbergio archyvą autorė pasirinko įmantrią dvigubos kelionės metaforą – „kelionė į kelionę“ (pakartojimo principas labai primena Ramučio Karmalavičiaus knygos pavadinimą *Žvilgsniai į „Žvilgsnius“*, 2004). Dviguba nuoroda į kelionę apibendrina rašytojo likimo trajektoriją, kuri literatūroje įsirėžė romanu *Kelionė* (1954). Ji kartu išreiškia rūpestį vesti studijos skaitytojus, kad šie plačiau pažintų kalbinei ir kultūrinei nebūčiai pasmerktų, nuo tautos atskirtų, tačiau su ja ir jai prasmingai ištvėrusiųjų likimus. Tikėkimės, kad netrukus sutvarkytą naująjį Algirdo Jeronimo Landsbergio (1924–2004) archyvą galės tyrinėti ir kiti mokslininkai. Jei pasiseks rašytojo rankraščių, laiškų, dokumentų, fononuotraukų labirinte nepaklysti, skaitytojas kartu su Landsbergiu plačiau pravers duris *namopī*: „Mus skiria baisūs nuotoliai, niekad nesame susitikę, o kažkas mus taip tampriai jungia, ir tame mūsų artime tokia gili stiprybės ir džiaugsmo versmė, jog viso to neįmanoma išreikšti tokiais ribotais žodžiais kaip ‚nacionalizmas‘ ar ‚nostalgija‘.“ (p. 160)

Studijos autorė, kaip tai būdinga turbūt visiems jos publikuotiems išėivijos rašytojų archyvinės medžiagos leidiniams³, Landsbergio archyvo medžiagą aptarė kaip dvilypį rašytojo biografijos ir jo kūrybinės, visuomeninės veiklos atspindį. Studijos turinys tuo būdu skilo į dvi pagrindines dalis, pavadintas citatomis iš Landsbergio rankraščių: „Nacionalistiškas kosmopolitas“ ir „Rašymas – lietuviškų vertybių išsaugojimas“. Įvade autorė bendrais bruožais apžvelgė MLLM saugomą archyvą (nuotraukas, dokumentus, spaudinius, rankraščius ir laiškus, rašytojo knygas ir jo bibliotekos rinkinį), leidinio pabaigoje susumavo svarbiausias Landsbergio gyvenimo ir kūrybos datas.

Babonaitė-Paplauskienė išsamiau tyrinėjo rašytojo biografijos faktus ir korespondenciją. Tai stiprioji studijos dalis. Iki šiol neskelbti laišakai ir kūrinių

modelių tipologija“; Vaidas Šeferis, „Algirdas Landsbergis ir modernieji XX amžiaus antros pusės literatūros kontekstai“: Magistro darbas, Vilniaus universitetas, 1999.

3 Virginija Paplauskienė, *Liūnė Sutema: Gyvenimo ir kūrybos keliais*, Kaunas: Naujasis lankas, 2009; *Antanas Vaičiulaitis*: Archyvai, sudarytoja ir teksto autorė Virginija Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2006; *Išėję sugrįžti: Lietuvių išėivijų kultūrinis gyvenimas Austrijoje ir Vokietijos DP stovyklose 1944–1950 m.*: Archyvinių dokumentų leidinys, parengė Virginija Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2003; *Grąžina Tulauskaitė-Babrauskienė. 1908–1990*, parengė Virginija Paplauskienė, Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 1999.

rankraščiai, kurių fragmentus nesunkiai galime išskaityti rankraščių fotografijose, ir sudaro labiausiai masinantį studijos branduolį. Dokumentų, laiškų bei rankraščių, rašytojo knygų viršelių, spektaklių afišų nuotraukos čia sukuria iliuziją, kad studijos skaitytojui suteikiama galimybė pavartyti autentiškus archyvo puslapius. Knyga primena dokumentų koliažą arba archyvo fragmentų parodą. Ji skaitytoją skatina imti padidinamąjį stiklą ir tapti studijos autorės partneriu, nors beveik visų fotografuotų tekstų turinys dar kartą perrašytas šalia (itin dažnai jis pakartojamas ir pačiame muziejininkės tekste, tokiu būdu kiek išsipučia knygos apimtis).

Pirmąją studijos *Kelionė į Algirdo Landsbergio kelionę* dalį sudaro trijų rašytojo gyvenimo etapų apžvalga (gyvenimas Lietuvoje iki 1944 m., Vokietijoje – iki 1949 m. ir JAV iki mirties). Landsbergio gyvenimo ir kūrybos raidai išryškinti studijos autorė pasitelkė Landsbergio bičiulių ir bendraminčių Jono ir Adolfo Mekų, Kazio Bradūno, Kosto Ostrausko, Antano Vaičiulaičio, Alfonso Nykos-Niliūno, Žibunto Mikšio, Stasio Pilkos, Vytauto Leono Adamkevičiaus (Leono Lėto) archyvinius rinkinius, saugomus MLLM.

Tyrinėtoja, geriausiai susipažinusi su šio kol kas neapdoroto archyvo turiniu, išryškino kai kuriuos nežinotus faktus. Ji paminėjo nepublikuotus Landsbergio kūrinius (p. 9; 82), rastą romano *Kelionė* pradingusį nespausdintą puslapį. Jau ankstesnėse publikacijose ji atskleidė žurnalo *Žvilgsniai* numeracijos spragą (trečiasis žurnalo numeris niekada nebuvo išleistas). Prie šio jos atrasto sensacingo fakto tyrinėtoja studijoje entuziastingai grįžta net triskart (p. 33–34). Tačiau autorė dažnai nieko arba beveik nieko nepasako apie kitus studijoje užsimintus ir nepaaiškintus įvykius. Štai vienas jų – nesuprantamas lieka Žibunto Mikšio kategoriškas pasitraukimas iš *Žvilgsnių* sumanytojų rato, nors Mikšys įdėmiai sekė ir su Landsbergiu aptardavo *Žvilgsnių* redakcinės kolegijos ketinimus, žadėjo prisidėti leidžiant žurnalą (p. 44). Tenka apgailestauti, kad aptakiai net dukart paminėtas Landsbergio debiutas anglų kalba Bruklino koledžo žurnale *Voices*: nenurodyta nei kas, nei kada publikuota. Nepaminėta, kokiose būtent aukštosiose mokyklose ir bibliotekose Landsbergis, sumanęs vieno žmogaus skrajojantį universitetą, skaitė paskaitas. Pasakojant apie trečiąją Landsbergio vizitą į Lietuvą suomių režisierės kvietimu, nepaminėta nei jos pavardė, nei data, nei filmo apie du Landsbergius (Algirdą ir Vytautą) pavadinimas. Sunku suprasti, ar tai suomių režisierė ketino išvesti tarp jų paralelę, ar pati studijos autorė. Akivaizdu tik viena, kad šis lyginimas yra nelygiavertis ir nesimetriškas istorinio laiko prasme. Studijos autorė tvirtina buvus Vytauto Landsbergio slapčią kovą prieš sovietinę

okupaciją: „Vienas gyveno okupuotoje Lietuvoje ir slapta kovojo prieš sovietinę okupaciją, o kitas, gyvenimo išblokštas svetur, aistringai gynė tėvynės laisvę.“ (p. 87). Nepaisant gražiai į leidinių įrašyto dėkingumo už paremtą knygos leidimą greta kitų ir Gražinai bei Vytautui Landsbergiams, dokumentikai skirtoje studijoje nedera dauginti politizuotų mirażų. Vienu tokių laikyčiau tvirtinimą, kad A. Landsbergio pjesės ypač išpopuliarėjo apie 1991 m. Autorė rašo: „1991 m. Landsbergio dramatinė kūryba buvo itin populiari, pjesės buvo išverstos į 7 kalbas ir pastatytos daugelyje žemynų.“ (p. 11). Pasitikrinimui pažvelgę į svarbiausių studijos kūrybos datų skirsnį, kuriame nurodyti pjesių pastatymai, matome, kad 1991 m. paminėti tik vieną kartą. Jau greičiau autorės minėtas didelis susidomėjimas Landsbergio dramomis turėjo kilti dėl pjesės *Penki stulpai turgaus aikštėje* ir apimti dešimtmetį nuo 1958 m. (susidomėjimas lietuvių pasipriešinimu sovietų okupacijai ir šia pjesė greičiausiai sietinas su Vengrijos sukilimu).

Tenka pastebėti, kad, apibrėždama studijos nuopelnus, autorė pernelyg sureikšmino pirmeivišką knygos indėlį į Landsbergio kūrybos tyrinėjimus: „Tokio pobūdžio knyga, apžvelgianti visą kūrėjo gyvenimą bei kūrybą, pateikiama pirmą kartą.“ (p. 10). Taip ir yra, tačiau taip įsivertinant būtina neišleisti iš akių, kad vertingos yra ne pačios rašytojo gyvenimo ir kūrybos apžvalgos, o jų faktų analizė. Juk kūrybai interpretuoti svarbi yra ne vien kultūrinių-politinių nuopelnų ir kūrybos datų suma, bet, visų pirma, joje besiskleidžiančios prasmės, prie kurių studijos autorė, deja, nepriartėja. Nors ji apibendrinamais štrichais piešia pagal rašomos studijos proporcijas gana plačias konteksto panoramas, o šios yra tikrai labai parankios tyrinėtojams⁴, visgi ne inertiškas konteksto ir kūrybos faktų derinys lemia aptariamoms studijos vertę, o pati archyvinė medžiaga. Vos šešiolika knygos puslapių (o iš jų labiau priartina Landsbergio literatūrinį palikimą tik penki (skirsnis „Knyga – gyvybės įrodymas“)) skirti literatūrai. Tie penki puslapiai ištirpsta studijoje, apimančioje apytikriai 33 puslapius (teksto apimtį tiksliai suskaičiuoti sunku dėl pramaišiu sumaketuotų ir vientisai sunumeruotų archyvo fragmentų ir teksto pasikartojimų; turinyje nurodyti puslapiai neatspindi teksto proporcijų).

Žvelgiant į archyvinę knygos dalį, ypač patraukliai joje išryškėja du Landsbergio gyvenimo sandai, abu susiję su bičiulyste. Pirmasis – tai žurnalo *Žvilgsniai*

4 Kritiškumas šiuo atveju nenurašo dėkingumo MLLM ir asmeniškai Virginijai Babonaitei-Paplauskienei: galimybė vieną pusdienį pavartyti šio archyvo puslapius praeitų metų birželį mane tiesiog apsvaigino, ypač pamatyta rašytojo ir jo kolegų korespondencija, prabėgomis grybšteltas jų vitalizmo žavesys.

draugų laiškai, iš kurių sklinda prieškario kartoms būdinga valia gyventi ir tikėjimas aiškiai suvokta prasmingo likimo kryptimi. Išskirčiau Leonui Lėtui rašytą Landsbergio laišką, kurio didelį fragmentą studijos autorė dosniai pateikia. Jame gimnazijos laikų draugą Landsbergis įkalbinėja atsisakyti sumanymo grįžti į okupuotą Lietuvą. Jokios saviapgaulės ir kompromiso nepriimančias Landsbergis ilgą ir negailestingą TSRS režimo diagnozę apibendrina tikėjimo išpažinimu: „Ir, Valentuk, tėvynės, savo žemės prakeikimas yra baisus, toks pat didingas, kaip ir jos gėris ir grožis.[...] Kiekvienas kaltinimas, mestas tau, kartu perduria ir mano kūną. Juk mes draugai, broliai laikinume.“ (p. 28) Iš futuristinių žaidybinių, o kartais tiesiog mintijimo šuoliais užspringstančių Lėto laiškų, rašytų Landsbergiui, ataidi poetinio įkvėpimo iškrova. Joje susilydo tos pačios gyvybės ir bičiulystės vertės. Drįsau perskaityti ne iššifruotą tekstą, o rankraščio originalą – jis, man regis, laiške užrašytas truputį kitaip; kalbos netaisiau:

[...] lyg gruoblėta dauba, atlakus vėjas pasiliejusiose kero varsose arba gležna puriena... ir truputis sniego, – žmogus. – Man. – Tu man. Tu – mirtin. Ir aš – mirtin. Ir mes abu, – ar mes nebūsime, ar neprivalome būti? – kada ateity vienas antram numirti?

Lygiai graži ir veltui praleista diena, ir trykštantis užu nuo lauko latakas iš kurio, ech, akyračio, iš tavo be mūsų bendrų valandų augos properšos –

– Amžinam, mes abu geriame iš tų valandų sotį ir alkanumą. (p. 45)

Draugystė, ištikimybė, kartų junglumas dažnai ir įvairiopomis progomis mąstomos Landsbergio rankraščiuose. Iš jų sklinda skaidri ir pakili intonacija, atsparus cinizmui tikėjimas žmonių brolybės galia, pranokstančia mirtį:

Pradėjus byrėti geležinei uždangai, netikėtai gavau Joched laišką. Pradėjom susirašinėti. Taip patyriau, kad bent keletas mano žydų kilmės bendraklasių išvengė mirties. Kai pagaliau gavau vizą ir 1991 metų žiemą vėl pamačiau Lietuvą, keli klasės draugai vėl susitikome Kaune. Susitikom, kaip broliai ir seserys. Joched, Aleksandras ir Rudminas, anksti pražilęs Sibire. Tai buvo vienas gražiausių vakarų mano gyvenime. Toksai grožis įmanomas tik po tokių baisybių. (p. 158)

Tėvynės išsaugojimo draugystėje temą pateiktoje archyvo medžiagoje papildė sėkmingos Landsbergio šeimos, kartų tęstinumo tema. Knygos pabaigoje

įdėtos kelios pasakų anūkei Emilijai ištraukos yra savotiškas rašytojo testamentas ateities kartoms. Studijos autorė užmena mįslę paskutiniąja rankraščių nuotrauka, kurioje ryškėja pasakos pavadinimas „When Emilija’s Dream Met Forrest’s Dream“: pasakiškame miško sapne Emilija susitinka su dvylika riterių prie paslaptingos CAMELOT pilies vartų. Ateities kartos, Landsbergiui dingojosi, įžengs pro šiuos vartus. Būtent per fantastikos laisvę, pasakos plačiąja prasme ir priešrašytinės tradicijos pasakoriaus prizmę Landsbergis žvelgė į savo paties kūrybinę laikyseną pasaulyje, „kuriame žodžiai nebeatitiko daiktų, kaip anksčiau Lietuvoje“: „Tebetikiu, kad dar įmanoma sekti įdomias, naujas pasakas, kurių žmonės niekad nenustos ilgėjęsi, kad pasakų šaltinis dar neišdžiūvo (kitaip lauktų mano mėgiamo autoriaus Milano Kunderos likimas – jo paskutiniai romanai jau virto gudria geometrija, abstraktybių koliažais, analizės analize).“ (p. 96)

Landsbergio kūryba, visa persmelkta viltimi ir tikėjimu ateityje pasieksiant Kamelotą, dar nepažinta, ji nėra perskaityta visa. Todėl net ir pritardama kritiškam Broniaus Vaškelių požiūriui į Landsbergio romaną, neatlaikiusį „griauinančios laiko srovės“⁵, visgi viltingai laikiu nepublikuotos Algirdo Landsbergio kūrybos atsklandos, rašytojo epochą liudijančių rankraščių ir laiškų paviešinimo. Galbūt šiuose rankraščiuose slepiasi „struktūros atsparos laiko chaosui“⁶.

5 Bronius Vaškėlis, *Žvilgsnis iš atokiau*, Vilnius: Versus Aureus, 2004, p. 440.

6 Algirdas Landsbergis, *Autobiografija*, in: *Egzodo rašytojai: Autobiografijos*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 460.